[אספרג החורש Asparagus aphyllus – פורח בחבל הים-תיכוני (אוקטובר 2017)]

כתב: **אבי שמידע**

אספרג החורש *Asparagus aphyllus* (אספרגיים, לפנים – שושניים) הוא מטפס מעוצה או שיח קוצני, השכיח בחבל הים-תיכוני. גובהו 50-300 ס"מ. לצמח שתי צורות גידול הנראות שונות לכאורה: בחורש וביער הוא גדל כמטפס אשר הצומח במהירות מתוך קנה שורש מעובה ומטפס ונשען על ענפי עצים עד לצמרותיהם. לעומת זאת בקרחות בחורש פתוח ובבתה הוא גדל כשיח סבוך קוצני. הקוצים הרבים המסודרים לרוב בקבוצות של 5-10 ונראים כעלים מחטניים קצרים בעלי קצה קוצני חום-צהוב בראשם; אלה הם למעשה גלגולי גבעולים (פילוקלאדים) אשר אורכם קצר מסנטימטר. העלים האמיתיים הם קשקשים המופיעים רק לאורך שרביטי הגבעולים החדשים והם נושרים במהרה. שרביטי צמיחה כאלה מתפתחים גם באספרג התרבותי (**אספרג רפואי** *Asparagus officinalis*) והם המשמשים למאכל. בשרביטי הצימוח חסרים חומרי ההגנה הכימית השניוניים המגינים על האספרג בפני טריפה של בעלי חיים הרביבורים; חומרים אלה מעכבים גם את כושר הצמיחה של הגבעול עצמו. לאחר הפסקת הצימוח המהיר של השרביטים והתפתחות הענפים הצדדיים והתקשותם עולה ריכוז החומרים השניוניים, טעמם של אברי הצמח נעשה אז מר והם אינם ראויים למאכל.

אספרג החורש – מראה כללי בעת הפריחה
מימין – צילם: גדי פולק ©; משמאל – צילם: אורי פרגמן-ספיר ©
להגדלה – לחצו על התמונות

אספרג החורש פורח בעיקר בחודש אוקטובר. הצמחים הם לרוב דו-ביתיים, כלומר צמחי זכר הנפרדים מצמחי נקבה: קוטר הפרחים 5-11 מ"מ, צהוב-קרם ולהם ששה עלי עטיף פתוחים לרווחה. בעוד שלפרח הזכרי שישה אבקנים והוא חסר שחלה במרכזו, הרי לפרח הנקבי אין אבקנים ובמרכז הפרח עמוד עלי קצר הנישא על שחלה ירקרקה. מעניין כי ניתן לראות בטבע פרטים של **אספרג החורש** אשר בהם כל הצמח בעל פרחים דו-מיניים וכן צמחים בהם בפרחי הנקבה יש דרגות שונות של אבקנים מנוונים. באוכלוסיית הגלבוע נמצאו למשל פרטים הרמפרודיטים בצד בפרטים בעלי אבקנים מנוונים, כלומר פרחיהם מתפקדים למעשה כנקבות (שאולי אביאל ואיתן שפירא).

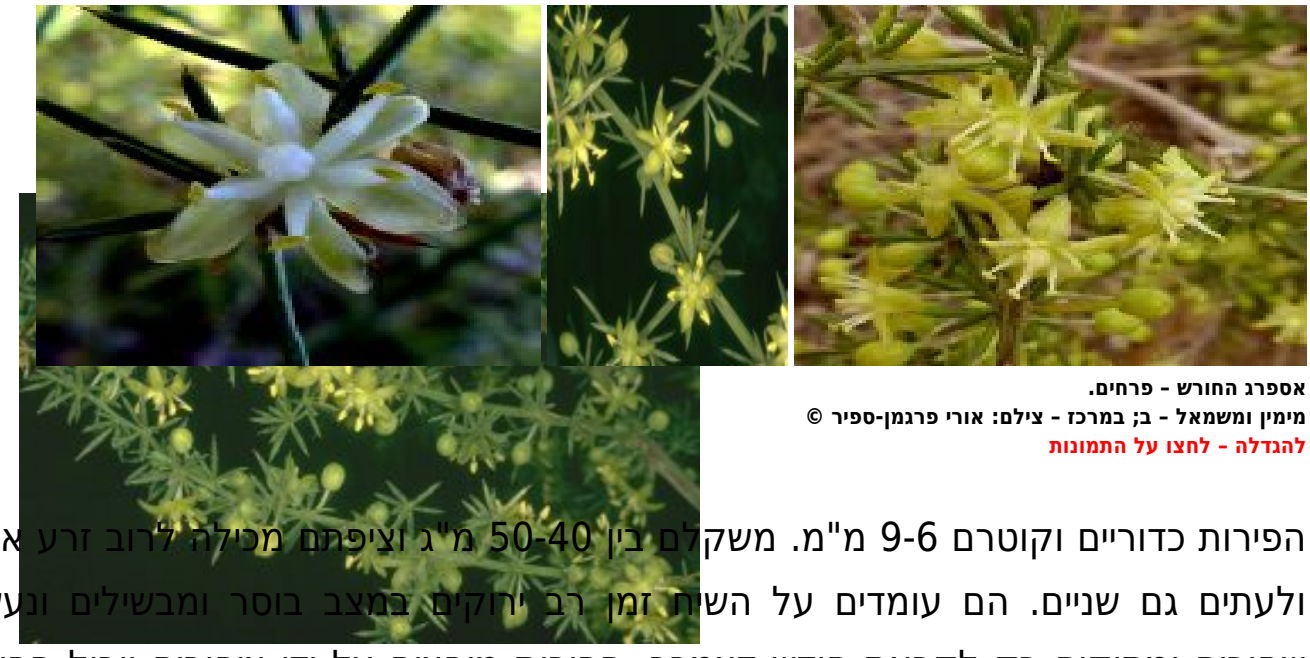

אספרג החורש – פרחים.
מימין ומשמאל – ב; במרכז – צילם: אורי פרגמן-ספיר ©
להגדלה – לחצו על התמונות

הפירות כדוריים וקוטרם 6-9 מ"מ. משקלם בין 40-50 מ"ג וציפתם מכילה לרוב זרע אחד, ולעתים גם שניים. הם עומדים על השיח זמן רב יחוקים במצב בוסר ומבשילים ונעשים שחורים ומתוקים רק לקראת חודש דצמבר. הפירות מופצים על ידי ציפורים ויבול הפירות מוסר כמעט בשלמותו.

אספרג החורש – פירות
מימין – צילם: אורי פרגמן-ספיר ©; משמאל – צילם: ישי שמידוב ©
להגדלה – לחצו על התמונות

אספרג החורש הוא המין השכיח ביותר מבין מיני האספרג בחבל הים-תיכוני ובחגורת הספר. שלא כשם המין שלו -"החורש", הוא שכיח למדי גם בשטחי בתה ועשב ללא עצים ומופיע גם בבתי-גידול מופרעים ואנטיפסטורליים (תחת לחץ רעיה חזק) ואף במעונות מזוהמים. סיבה חשובה לשכיחותו זו היא כנראה יכולת ההפצה הטובה שלו – היות הפרי נאכל על ישי ציפורים כגון הבולבול וכן כושר התחדשותו המצוין מקני השורש בקרקע.
בסוג אספרג נתונים בספרות בישראל כצמחי בר 4 מינים טבעיים-מקומיים: **אספרג החורש** (*Asparagus aphyllus*), **אספרג ארוך-עלים** (*Asparagus horridus*), **אספרג ארץ-ישראלי** (*Asparagus palaestinus*) ו**אספרג חד** (*Asparagus acutifolius*). מין נוסף – **אספרג מנוצה** *Asparagus setaceus* הוא מין זר שחדר לשטחים טבעיים משטחים מעובדים ומגינות. המינים נבדלים במספר הפילוקלאדים היוצאים מאותה נקודה וכן באורך הפילוקלאד ובקשיותו: מביניהם ל**אספרג החורש** ול**א.ארוך-עלים** פילוקלאדים קשים דמויי קוצים. הפילוקלאדים של **א.ארוך-עלים** ערוכים בודדים על הענפים לעומת הפילוקלאדים של **א.החורש** הערוכים בקבוצות. כמו כן, **אספרג ארוך-עלים** שכיח יותר במישור החוף, בספר ובנגב הצפוני ופורח באביב ולא בסתיו. לעומת שני מינים אלה, ב**א. ארץ ישראלי** (הגדל סמוך לבתי גידול לחים) וב**א. מנוצה** הפלוקלאדים רכים ולא קוצניים.

אספרג ארוך-עלים (מימין ובמרכז); אספרג ארץ-ישראלי (משמאל). צילם: ישי שמידוב ©
להגדלה – לחצו על התמונות

אספרג חד מוזכר גם הוא מישראל בספרות כמין בר אך לדעתנו זוהי טעות הגדרה ואלה הם פרטים של **אספרג החורש** בעלי מחטים דקיקות יותר. לפי הספרות הסיסטמטית ההבדל בין שני המינים הוא במספר המחטים בקבוצה ועוביים (שני המינים ניתנים לדוגמא בפלורה של טורקיה). בארץ שכיח למצוא באוכלוסיות רבות של **אספרג החורש** טווח של שונות במספר הפילוקלאדים בקבוצה. לכן אנו חושבים כי הנתונים על מציאות **אספרג חד** ביער אודם בגולן ובחלקים לחים של חורש הגליל העליון – מוטעים.

שמו העברי של הסוג הוא בעקבות השם המדעי ביוונית ומופיע עוד במקורות. השמות הערביים של **אספרג החורש** הם עג'ול ,טגטגה (במדבר), הליון, שועייט (בשומרון). השם באנגלית – Prickly Asparagus. הסוג כולו מונה 120 בכל העולם, למעט אוסטרליה. בארץ מגדלים כצמחי נוי עוד כמה מינים של אספרג.

הגבעולים הרכים של שרביטי הצמיחה של **אספרג החורש** נאכלים על ידי ערביי הארץ וברפואה העממית-מסורתית ומשמשים לטיפול במגוון של מחלות. לפי עדויות אתנובוטניות בטורקיה, שרביטי הצימוח הצעירים טובים כנגד מחלות בדרכי השתן. **אספרג החורש** מקובל ברפואה העממית-מסורתית של אגן הים התיכון גם כאחד הצמחים המשמשים כנגד סוכרת וכנגד גידולים סרטניים, אך בניסויי in vitro במעבדה לא נמצאה השפעה מרעילה על תאים סרטניים וגידולם לא עוכב.

ספרות נוספת על הביולוגיה של הפרי ועל שימושי הצמח:

קריספיל נ 1985 צמחי מרפא, מדריך שדה לצמחי המרפא של א"י. הוצאת דפוס המקור.

———————————————————————————————

Bulut G and Tuzlaci E 2013 An ethnobotanical study of medicinal plants in Turgutlu (Manisa—Turkey). Journal of Ethnopharmacology 149: 633–647.

Herrera J 1987 Flower and Fruit Biology in Southern Spanish Mediterranean Shrublands. Ann. Missouri Bot. Gard. 74: 69—78

Izhaki I 2002 Fruit Traits and Fruit Removal in East Mediterranean. Seed Dispersal and Frugivory: Ecology, Evolution and Conservation (eds D.J. Levey, W.R. Silva and M. Galetti).

Kmail A Lyoussi B Zaid H and Saad B 2015 In vitro Assessments of Cytotoxic and Cytostatic Effects of Asparagus aphyllus, Crataegus aronia, and *Ephedra alata* in onocultures and Co-Cultures of Hepg2 and THP-1-Derived Macrophage**s**. Phcog. Commn. 5: 165-172.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: שמידע א 2017 אספרג החורש Asparagus aphyllus – פורח בחבל הים-תיכוני (אוקטובר 2017), פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 4.
https://www.kalanit.org.il/asparagus-aphyllus-10-17